

“Vardır Söyleyecek Çok Sözüm Sana”

SA‘İD PAŞA’NIN BİR ŞİİR DEFTERİ ÜZERİNE BAZI DÜŞÜNCELER¹

Kabul Tarihi: 21.02.2016

Yayın Tarihi: 13.04.2016

Hanife KONCU*

Öz

Diyarbakırlı Sa‘id Paşa, yazdığı eserleriyle 19. yüzyıl Türk edebiyatının dikkate değer şair ve yazarlarındandır. Daha önce Paşa’nın manzumelerini kaydettiği 6 adet müsvedde şiir defteri bilinmekteydi. Bu çalışmada ise Prof. Dr. Abdullah Uçman’ın hususî kütüphanesinde yer alan yeni bir şiir defteri tanıtılacak, buradaki notlar ve şiirlerdeki düzenlemeler ile defter ve *Dîvân* arasındaki farklara değinilecektir.

Anahtar Kelimeler: Sa‘id Paşa, Şiir Defteri, Dîvân,

Abstract

Said Pasha from Diyarbakır, was one of the remarkable poet and writer of Turkish literature in the 19th century whose works had been written. Verse-worksheets were recorded in six poetry notebooks by Sa‘id Pasha were known previously. In this paper, a new poetry notebook in Prof. Dr. Abdullah Uçman’s private library will be introduced. Also taken notes, arrangements of poems on the poetry notebook and its difference from the Divan poetry will be discussed.

Keywords: Said Pasha, Poetry notebook, Diwan.

Bir sanat eseri üretmek, ona hayatıyet vermek, onu görünü, izlenir, duyulur veya hissedilir kılmak, büyük bir hazla beraber, büyük bir sorumluluk ve güçlüğü de beraberinde getirmektedir. Sanatkârın inancının, eğitiminin, muhayyilesinin, düşünce tarzının, dünyaya bakışının, hayatı algılayışının ürünü olan eser; büyük uğraşı, çaba ve emeklerin sonucunda ortaya konulmaktadır. Bu sebeple bir edebî eserin varlık kazanmasının ne derece zorlu bir süreç olduğu herkesçe bilenen bir gerçektir. İşte muhtemelen bu tarz duyguları hissetmiş/yaşamış sanatkârlardan biri de Diyarbakırlı Sa‘id Paşa (ö.1891)’dır.

19. yüzyıl Türk edebiyatının sayılı isimlerden biri olan Sa‘id Paşa üzerine birçok çalışması bulunan ve aynı zamanda *Dîvân*’ını yayımlayan Kenan Erdoğan’ın² verdiği

¹ Bu yazı, Said Paşa ve Süleyman Nazif Sempozyumu (26-27 Mart 2015 Diyarbakır)’unda sunulan tebliğin genişletilmiş hâlidir.

* Doç. Dr., Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, hkoncu@gmail.com

² Sa‘id Paşa hakkında Kenan Erdoğan ve birçok araştırmacının çalışmaları bulunmaktadır. Görebildiklerimiz şöyledir: Kenan Erdoğan, *Diyarbakırlı Sa‘id Paşa Dîvânı*, Manisa, 2004; Diyarbakırlı Sa‘id Paşa, *Mizânü’l-Edeb*, Haz. Saliha Aydoğan, Kitabevi, İstanbul, 2009; Diyarbakırlı Mehmed Said Paşa, *Tabsıratü’l-İnsân-İnsana Tutulan Ayna*, Haz. Eren Yavuz, Büyüyen Ay, İstanbul, 2015; Saliha Aydoğan, *Sa‘id Paşa Mizânü’l-Edeb İnceleme-Metin*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara, 2007; Kenan Erdoğan, “Klâsik Mi‘râciyyelerden Farklı Bir Mi‘râciyye: Said Paşa ve Mirâciyyesi”, *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, S. 12, Erzurum, 1999, s. 163-185; Kenan Erdoğan, “Sa‘id Paşa Divanı’na Göre 19. Yüzyıl Divan Şiirinde Görülen Bazı Değişimler”, *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, S. 9, Konya, 2001, s. 83-106; Mehmet Atalay, “Ebu’l-feth el-Bustî’nin Kasîde-i Nûniyye’sinin, Diyarbakırlı Sa‘id Paşa Tarafından Yapılan Türkçe Manzum Tercümesi”, *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, S. 27, Erzurum, 2005, s. 145-154; İdris Kadioğlu, “Diyarbakırlı Said Paşa Divanındaki Sade Türkçe Şiirler ve Şairin Hikmetli Beyitlerine Ali Emiri Efendi’nin Yazdığı Nazireler”, *Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Elektronik Dergisi*, Y.1, S.1, Nisan 2009, s. 1-12; Vedat Yeşilçiçek, “Edebiyatımızda ‘Nazariyat Tartışmaları’ ve Mizanü’l-

bilgiye göre, Paşa'nın İstanbul Arkeoloji Müzeleri Kütüphanesi'ndeki evrâkı arasında şiirlerini ihtiva eden 6 adet müsvedde defter bulunmaktadır.³ Bu defterlerin biri hariç hepsi muhtemelen sonradan yazılan bir kayıtla “*Dîvân-ı Sa‘îd*” şeklinde başlamaktadır. Yine Kenan Erdoğan'ın da değindiği gibi çoğu yaprağı boş olan bu defterlerde genelde başlıklar sürh mürekkeple, metin kısımları siyah mürekkeple yazılmıştır.⁴ Metinlerde dikkat çekici yön, hemen hepsinde bir takım düzeltmeler ve karalamalar olduğudur (**resim 1, 2, 3**).⁵ Yine bunların bir kısmında başlıklar yazılmış, meselâ harf değişimleri belirtilmiş, ancak alt kısımlarına metin yazılmamış, şiirleri yazmak için bir hazırlık yapılmıştır.

Sa‘îd Paşa'nın şiirlerinin bulunduğu ve çalışmamıza konu olan bir diğer müsvedde şiir defteri de (7. defter) daha önce bir yazımızda da belirttiğimiz üzere⁶ Prof. Dr. Abdullah Uçman'ın hususî kütüphanesinde bulunmaktadır.⁷ Defter, küçük boy, koyu kırmızı ciltli, çizgisiz ve 85 sayfası yazılı, diğer sayfaları boş bir defterdir. İki bölüm diyebileceğimiz bir tertip hususiyeti taşıyan bu müsvedde defterin içerisinde sırasıyla şunlar bulunmaktadır:

Birinci Bölüm

1. *Giriş Mahiyetinde Bir Not (s. 1)*
2. “*Bir İlâhî'den Müntehâb*” (s. 2)
3. “*Bir Na‘t-ı Şerîfden Müntehâb*” (s. 3)
3. “*Gazeliyyât ve Kıt‘aât ve Müfredât dan İntihâb Olunan Ebyât*” (s. 8)
4. “*Muhammes*” (s. 12)
5. “*İntihâ*” kaydı (s. 15)

İkinci Bölüm

1. “*1288 Senesinden Sonra Söylediğim Ba‘zı Eş‘âr Mecmû‘asıdır*” (s. 16)
2. “*İlâhî*” (s. 17)
3. *Bir Not ve Ardından Bir Kasîde* (s. 23)
4. *Bir Diğer Not* (s. 29)
5. *Başlıksız Bir Mu‘aşşer* (s. 30)
6. *Başlıksız Bir Terkîb-bend* (s. 34)

Edeb Adlı Eserin Bu Tartışmadaki Yeri ve Önemi”, *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 3/2, 2010, s. 115-123; Vesile Albayrak Sak, “Said Paşa'nın Kaside-i Bürde Tahmisi”, *Turkish Studies*, Vol. 8/9, Summer 2013, s. 523-559; İdris Kadioğlu, “Said Paşa ve Tenezzüh Şiiri”, *Turkish Studies*, Vol. 10/8, Spring, 2015, s. 53-68; Hanife Koncu, “Sa‘îd Paşa'nın II. Abdülhamîd Medhiyesinin Yazılış Serencâmı”, *M. Ali Tanyeri'nin Anısına Makaleler*, Haz. Hatice Aynur, Hanife Koncu, Fatma Şen, Ülke Armağan Yay., İstanbul, 2015, s. 181-200.

³ Kenan Erdoğan, a.g.e., s. 15.

⁴ A.g.e., s. 15.

⁵ *Dîvân-ı Sa‘îd*, İstanbul Arkeoloji Müzeleri Kütüphanesi, nu. 102.

⁶ Hanife Koncu, a.g.m., s.182.

⁷ Defteri tanıtmama ve üzerinde çalışmama müsaade eden Hocam Prof. Dr. Abdullah Uçman'a teşekkür ederim.

3. "Hasb-i hâl" (s. 41)
4. Başlıksız Bir Müseddes (s. 44)
5. Başlıksız Bir Müseddes (s. 46)
6. Başlıksız Bir Muhammes (s. 48)
7. "Şarkı" (s. 50)
8. Gazel Başlıklı 20 Şiir (s. 52)⁸
9. Kıt'a Başlıklı 44 Şiir (s. 56)
10. "Müfred" (s. 84)

Defterin İncelenmesi

Özellikliğini ortaya koyabilmek ve ihtiva ettiği malzemeyi değerlendirebilmek adına defteri; 1. Notlar, 2. Tarihler, 3. Şiir Çalışmaları, 4. Şiirlerin Beyit/Bend Sayıları, 5. Dîvân'da Yer Almayan veya Farklı Nazım Şeklinde Olan Şiirler gibi başlıklarla incelemenin uygun olacağını düşündük. Bu başlıklar altında dikkatimizi çeken hususlar sırasıyla şöyledir:

1. Notlar

Bu müsvedde şiir defterinin içerisinde 3 adet not bulunmaktadır. Notlardan ilki defterin hemen başında olan ve bir nevi defterin mukaddimesi veya sebab-i te'lifi gibi kabul edilebilecek bir nottur ki,

"Bir vakit zihnimiñ iltizâm ettiği zemîn-i nev-civânî mahşülât-ı nâ-resîdesinden ba'zî âşâr-ı manzûmeyi 1288 sene-i hicriyyesinde Diyârbekir vilâyet matba'asında tab' etdirmişidim.

O eşerler hadîka-i şebâbımda mîvelere yeñi nişân düşdüğü zamân hâm ve puhtesi tefrîk olunmaksızın şecere-i efkârdan toplanmışlar idi.

Anlardan münteħab birkaç parça eş'ârı-geçlik zamânımıñ yâdigârı olmak üzere-bu mecmû'aya nakl eyledim." şeklindedir (s. 1).

Bu ifade Ali Emîrî-Manzum 210 numaradaki nüshada da yer almaktadır.⁹ İkisi arasında sadece birkaç kelimedede fark vardır: nakl/derc, etdiği/eylediği, vilâyet/vilâyeti gibi (**resim 4**).

İkinci notta, "Fî evâsıtı Receb 1294 târîhinde Bâyezîd ordû-yı hümayûnunda idim. Rusya devleti ile cereyân eden muhârebemiziñ bizce pek parlak bir zamânı idi. O şırada vicdânımıñ iltizâm eylediği mübâhât üzerine söyledigim kaçîdedir." açıklamasından sonra,

Vaţan ki mâyesi hûn-ı şehâdetle muhammerdir

Bize her bir gubârı mâye-i iksîr-i aħmerdir (s. 23)

⁸ Bu sayfadan başlayan gazeller art arda birbirini takip etmemekte, aralara kıt'alar girmektedir.

⁹ Kenan Erdoğan, a.g.e., s. 20; *Dîvân-ı Sa'îd*, Millet Kütüphanesi, Ali Emîrî-Manzum, 210, s. 48.

şeklinde başlayan şiir verilmiştir. Bu kasîde *Dîvân*'da “neşîde” adıyla yer almaktadır.¹⁰ Tanıttığımız defterde bu kasîdenin hangi nedenle yazıldığını belirten açıklama kanaatimizce şairi ve şiirini daha iyi anlamamız için yol gösterici nitelik taşımakta, şiirin belli bir yere konumlandırılmasını temin etmektedir.¹¹

Bir diğer not ise savaşta galip gelen bir kumandan için yazılmıştır ki “*Eyyâm-ı muzafferiyette taraf-ı ‘âcizânemden bir muzaffer kumandâna teşekkür-i gâzâya dâ’ir yazılan tahrîrâtdır*” başlığını taşımakta ve şöyle devam etmektedir:

“*Meşmûl buyurdıkları mehâsiniñ her birisi ‘ulviyyet-i şânuna bürhân ve gâzî ‘unvânuna şâyân olan zât-ı mes‘adet-âyât-ı kahramânîleri gibi bir müşîr-i kerâmet-tedbiriñ şemşîr-i düşmen-tedmîr-i şaf-derâneleriñ ki zülâl-i muzafferiyete ni‘me’l-mecârî ya’nî degil ki yalnız ‘umûm-ı Osmâniyânîñ belki o mecrâ-yı besâletden ağan düşmen kanları bahr-ı müncehid-i şimâlîden Karadeñiz’e ve bahr-ı Hazar’dan bahr-ı Baltık’a varınca her ferdi...¹²âteşhâne-i mezâlimine hatab ve ol...ñ izmihlâlî için dest-berdâşte-i dergâh-ı Rab olan...siniñ bile yüreklerini şogudacağ bir dereceye kadar cârîdir. Öyle şanlı kanlı kılıçdan parlayan envâr-ı muzafferiyetiñ ifâ-yı şükrâniyetini ‘âlem-i ‘adâletde yaşamağ isteyenlerden mu‘âsır bulunanlar hayâtda olduğça ve soñra gelecek olanlar dünyâ durduğça farîza-i zimmet bilirler. Aşafâ hakkâ ki tevârîh-i ‘askeriyyece şân-ı ‘âlî-i müşîrîlerini gösterecek bahişleriñ her birisi noğta-i intihâb vaz’ına sezâdır. Hemân cenâb-ı Hudâvend-i bî-çün cünûd-ı nuşret-mev‘ûd-ı mülûkâneyi ‘eyne mâ-kânû¹³ galebe-i a’dâdan maşûn ve hıyâz-ı riyâz-ı makâşid u âmâl-i dâverîlerin zülâl-i muzafferiyet ü muvaffakiyetle meşhûn buyurması du‘â-yı mefrûzü’l-edâsına haşr-ı evkât eyledim. Emr ü fermân.*

Fî ‘ıydı Ramazân 1294” (s. 29,30)

2. Tarihler

Defterin önemli özelliklerinden biri bazı sayfalarda bulunan “tarihler”dir. Özellikle ikinci bölüm olarak adlandırılabilir kısımlar “1288 Senesinden Sonra Söylediğim Ba’zı Eş’âr Mecmû’asıdır” başlığını taşımakta ve bu kısımda bazı şiirlerin veya notların sonunda tarihler yer almaktadır:

“İlâhî” başlıklı,

Mümkinâtüñ hikmet-i pinhânını eyler beyân

Şu kitâb-ı kâ’inât işbu sevâd-ı kün fe-kân¹⁴

beytiyle başlayan şiirin sonuna 1290 (s. 23), muzaffer bir kumandana yazılan teşekkür notunun sonuna “Fî ‘ıydı Ramazân 1294” (s. 30), “Hasb-i hâl” başlıklı şiirden sonra 1299 (s. 43) ve,

İftihâra deger mi ‘âkıl için

Ola mahrûm-ı hağt-ı hürriyyet

¹⁰ Kenan Erdoğan, a.g.e., s. 59, 60.

¹¹ Kasîde hakkında bilgi için bkz. Hanife Koncu, a.g.m.

¹² Bu nottaki bazı yerler boş bırakılmış, (...) işareti konulmuştur.

¹³ “Nerede bulunurlarsa bulunsunlar” 58/ Mücadele/7.

¹⁴ “Bu söz, Kur’an’da ‘kün fe-yekûn: Ol (der), hemen olur’ (Bakara, 2/117; Âl-i İmrân, 3/47, 59; En’âm, 6/73; Nahl, 16/40; Meryem, 19/35; Yâsîn, 36/82; Mü’min, 40/68) ibaresiyle, geniş zaman (muzari) teklik üçüncü şahıs çekimiyledir.” Mehmet Yılmaz, *Edebiyatımızda İslamî Kaynaklı Sözler*, Enderun Kitabevi, İstanbul, 1982, s. 98; Kenan Erdoğan, a.g.e., s. 39.

diye başlayan manzumeden sonra yine 1299 tarihi konulmuştur (s. 47).

O perî tal'atîñ 'izârında
Nedir ol şa'sa'a o şu'le-i nûr

mısra'larıyla başlayan müseddesten sonra ise 1297 tarihi bulunmaktadır (s. 48).

Bir manzumenin yazıldığı tarihin bilinmesi, hem şairin hayatı ve poetikası hem de şiirin dönemin fikrî yapısıyla ilişkilendirilebilmesi açısından araştırmacılara büyük kolaylık sağlayabilir. Bu tarih bilgisi, şairin kendi üslûbu içerisindeki zamansal dönüşümleri, konu seçiminde herhangi bir değişiklik olup olmadığının tespiti, kullandığı kelime kadrosunun zaman içindeki çeşitliliği, yeniliği veya durağanlığı gibi bilgiler açısından önemli olabilir. Tarihli şiirler aynı zamanda benzer dönemlerde yazılan manzumelerle mukayese yapılması açısından da kolaylık sağlar. Sa'îd Paşa'nın defterinde yer alan tarihler, sayıca az olsa da bize bazı şiirlerin ne zaman yazıldığını göstermesi bakımından önem arz etmektedir. Zira şair, 1288 senesinde neşrettiği *Dîvân*'ının gençlik döneminde söylenen ve şiirlerin "**hâm ve puhtesi tefrîk olunmaksızın**" yayımlandığını belirtmektedir. Tarih konulması, muhtemelen şiirlerin belirtilen bu zamandan sonra yazıldığını, farklı bir dönemin mahsulü olduğunu ifade etmek gayesini taşıyabilir.¹⁵ Ayrıca şairin hayatıyla ilgi kurularak bu şiirlerin hangi ortamda yazıldığı tespit edilebilir.

3. Şiir Çalışmaları

Müsvedde şiir defterlerinin çokluğu ve karalamaları bize şairin uzun zaman bu şiirler üzerinde düşündüğünü göstermektedir. Arkeoloji Müzeleri Kütüphanesi, 102 numarada kayıtlı olan bu defterlerin hemen hepsi şiirler üzerinde çalışıldığını gösteren sayfalarla doludur. Nitekim defterleri inceleyen ve *Dîvân* neşrinde bunlardan yararlandığını belirten Kenan Erdoğan, "*Bu defterlerde bulunan manzumelerin pek çoğunun üstü muhtemelen şairin kendisi tarafından siyah ve kırmızı mürekkepli kalemle çizilerek bir seçime tabi tutulmuştur. Sa'îd Paşa'nın matbû' şiirlerinin aslının, bu gözden geçirilerek seçime tabi tutulan müsveddeler olduğu söylenebilir. Paşa, bastırıldığı bu şiirlerini daha sonradan tekrar gözden geçirip, bazı düzeltmeler ve ilâvelerde bulunarak AE 210 numaradaki yine kendisi tarafından yazıldığını zannettiğimiz nüshada toplamış olmalıdır.*"¹⁶ tespitini yapmaktadır. Diğer defterlerde olduğu gibi tarafımızdan tanıtılan 7. şiir defterinde de yer yer benzer manzaralar görülmekte ve yapılan düzeltmelerde çeşitlilik bulunmaktadır. Bazen bütün bir beytin üstü çizilmişken, bazen sadece bir mısra' veya kelime çizilmiş, hatta bir kısmının üzerine gelecek kelime de yazılmıştır. Şiirleri son hâlini verinceye kadar geçen süre, muhtemelen bir sanatkar için yorucu bir zamandır. En iyi hâle getirme, kendince en doğru şekli verme, bir nevi "mükemmeliyet"¹⁷ fikrine ulaşma düşüncesi hemen pek çok sanatkarın uykusunu kaçırır konulardandır. Mesela bu

¹⁵ Nitekim Kenan Erdoğan da Millet Kütüphanesi, Ali Emîrî-Manzum, 210'daki nüshayı değerlendirirken yazıda belirttiğimiz ilk notu verip "şâirin bu Mecmû'a'yı, uygunluk döneminde ve 25. sayfadaki '1298' tarihinden, matbu divandan yaklaşık on yıl sonra tertip ettiğini söylememiz mümkündür." diyerek metindeki tarihin önemine dikkat çeker (Kenan Erdoğan, a.g.e., s. 20).

¹⁶ Kenan Erdoğan, a.g.e., s. 15.

¹⁷ Bu hususta üzerinde çok durulan örneklerden biri Yahya Kemal'dir. Bkz. Selçuk Çıkla, "Yahya Kemal'in Şöhreti ve Mükemmeliyet Anlayışı", *İstanbul Yahya Kemal Enstitüsü Mecmuası V*, (Bir Medeniyeti Yorumlamak Ölümünün 50. Yılında Yahya Kemal Beyatlı Sempozyumu 03-07 Kasım 2008), Haz. Kâzım Yetiş, s.125-133; Mehmet Can Doğan, "Mükemmeliyetçiliğin Yarım Bıraktığı Şiirler", *Gazi Türkiyat-Türkoloji Araştırmaları Dergisi*, S. 9, Güz 2011, s. 101-113.

konudaki bir örnek de Taşlıcalı Yahya'dır. Mehmed Çavuşoğlu, *Taşlıcalı Yahya Dîvânı*'nın "Sunuş"unda, "Uzun zamandan beri beni uğraştıran bu tenkidli basımın hazırlığı sırasında edindiğim kanâat Yahyâ Bey'in dîvânını birkaç kere düzenlediği, şiirlerini sürekli olarak tenkid süzgecinden geçirdiği, bâzılarını çıkarıp bâzılarına eklemeler yaptığı, bâzılarını da tanınmayacak kadar değiştirdiğidir. Bu yüzden, elde bulunan nüshalardan herhangi birini asıl olarak almak mümkün olmadığı bir yana, aksine, müstensih yanlışlarının çokluğu karşısında hepsini birden kullanmak zarûrî oldu." diyerek *Dîvân*'ın birkaç kez tertip edildiğini ifade etmektedir.¹⁸

Konuyu hususî kütüphanede yer alan defterden birkaç örnekle göstermek gerekirse, "Vatan"dan bahsedilen kasîdenin ikinci beytinin birinci mısra'ında önce "ebnâ-yı evtânî" yazılmış, sonra üzeri çizilip yerine aynı aruz değerinde olan "Osmâniyânî kim" ifadesi yerleştirilmiştir:

(*'Osmâniyânî kim*)

Vatan bir cevher-i nâmûsudur ebnâ-yı evtânî

Hayât ol cevher-i 'âlîye nisbetle muhakkârdır (s. 24)

Anılan kasîdede bunun gibi çizilen birçok beytin olmasını, şairin bu ifadeleri yazdıktan sonra beğenmediği, kasîdenin bütününe uymadığı için çıkardığı veya bir tercih yaptığı şeklinde yorumlamanın yanlış olmayacağı kanaatindeyiz. Bu durum aslında şairin "beğeni ölçütü"nü tespit etme noktasında bize ipuçları verebilmektedir. Defterin ilerleyen sayfalarında da benzer görüntüler vardır. Bazen beyitlerin üzeri tamamen çizilmiştir ancak okunabilmektedir. Bazen de arka arkaya gelen birkaç beytin iptal ettiği görülmektedir (**resim 5, 6**).

Yine 58. sayfada bulunan beş beyitlik bir gazelde ise bütün bir mısra'ın üzerinin çizilip yerine yeni bir mısra' yazıldığı gözlemlenmektedir. Ancak bu düzeltmede şairin mahlası da gitmiştir. Düzeltme ve beyit şöyledir:

Zâlim olmaz muhtarib buhrân-ı mazlûmândan

Vaktimiz sâl-i siyâsîniñ Sa 'îd temmûzıdır (üzeri çizilen mısra')

Âhı mazlûmânîñ ehl-i rüşvete yelpâzedir

4. Şiirlerin Beyit/Bend Sayıları

Tanıtmaya çalıştığımız defterde dile getirilebilecek bir başka konu, bu defterin *Dîvân*'da mevcut şiirlere bir katkısı olup olamayacağı sorusudur. Defteri incelediğimizde dikkati çeken husus, bazı şiirlerde beyit sayısının artabileceği konusudur. Mesela, daha önce de adı anılan "Vatan" konusundaki şiir, *Dîvân*'da 12, defterde ise 27 beyittir.

Bir diğer örnek, *Dîvân*'da "Hasb-i hâl" başlıklı şiirdir. Bu şiir, 7 bendden oluşan bir muhammestir. Defterde bu muhammes 8 bendden oluşmakta ve *Dîvân*'daki bendlerin 4'üyle benzerlik taşımakta, diğer bendler farklılık göstermektedir:

¹⁸ Yahyâ Bey, *Dîvân*, Haz. Mehmed Çavuşoğlu, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fak. Yay., İstanbul, 1977, s. X; Bayram Ali Kaya, "Taşlıcalı Yahya", *DİA*, C. 40, Ankara, 2011, s. 157.

Defterdeki Ḥasb-i Ḥāl	Dīvān'daki Ḥasb-i Ḥāl ¹⁹
Gönlümün hışsesi bülbül gibi efgān olsun Tek o gönçe-deheniñ lebleri ḥandān olsun Luṭfu varsın da hep aġyāra firāvān olsun Bize cevri eylemesi kendisine şān olsun Ben de i'lān edeyim 'āleme destān olsun	Gönlümün hışsesi bülbül gibi efgān olsun Tek o gönçe-deheniñ lebleri ḥandān olsun Biz hemān aġlayalım kendisi şādān olsun Lūṭfu varsın da hep aġyāra firāvān olsun Bize cevri eylemesi kendisine şān olsun
Sevḳ eden ḳulluġa bir cāzibedir yāra bizi Biliriz fırḳatidir eyleyen āvāre bizi Pāymāl etdiren āzārıdır eṣrāra bizi Tābi'iz emrine çignetse de aġyāra bizi Biz de at oynadırız dur hele meydān olsun	Sevḳ eden ḳulluġa bir cāzibedir yāra bizi Ellere raġbetidir eyleyen āvāre bizi Pāymāl etdiren āzārıdır eṣrāra bizi Tābi'iz emrine çignetse de aġyāra bizi Biz de at oynadırız dur hele meydān olsun
Bunca yıl maḥrem-i ḥalvetgeh-i cānāne iken Ne fenālık 'acebā gördi o āfet bizden Eyleyüp dīde-i ümmīd-i 'adūyī rūṣen Bize etdiyse de zulmetgeh-i hecri mesken Kendiniñ şa'sa'a-i ḥüsnü fūrūzān olsun	Hep mezāyā-yı fenādır şu merāyā-yı 'umūr Gösterir 'āḳıbet-ı emri tekālib-i dūhūr N'ola olsa mütesāvī bize 'ālām u sūrūr Biz alıṣdık felekle ḳahrına bī-ḳayd u fūtūr Ni'meti varsın 'edānīye firāvān olsun
Şıdḳ ile her ne ḳadar 'aşḳda verdik şöhret Bize gösterdi o nisbetde cefā vü naḥvet Etmeyiz ġayrı o bī-şefḳate 'arz-ı minnet Yok lüzümü bize biz hecr ile etdik ülfet Vuṣlatı başḳasınıñ derdine dermān olsun	Ne ḳadar etse bizi ḳahrı zamānıñ ber-bād Ḥālīḳ'ıñ ġayrına 'arz eylemeyiz istimdād Olmayız zerre ḳadar 'aks-i emelden nā-şād Bir gün elbette eder nāḥun-ı tevḳīḳ küşād 'Uḳdeler şimdi bütün sīnede pinḥān olsun
Biz ne fıḳdān-ı maḳāşid ile dil-ḥasteleriz Mā-sivānıñ ne de elṭāfına dil-besteleriz Fıkr-i ta'cīzden āzāde vü vāresteleriz Feleġiñ biz daḥı bir gün yaḳasın desteleriz Şimdi varsın kim olur nā'il-i iḥsān olsun	Biz ne fıḳdān-ı maḳāşid ile dil-ḥastalarız Küberānıñ ne de elṭāfına dil-besteleriz Fıkr-i taşdı'den āzāde vü vāresteleriz Feleġiñ biz daḥı bir gün yaḳasın desteleriz Şimdi varsın kim olur nā'il-i iḥsān olsun

¹⁹ Kenan Erdoğan, a.g.e., s. 116, 117.

<p>Ne kadar etse bizi kahr-ı ekâbir berbâd Yalnız gayret-i Hâk'dan ederiz istimdâd Olmayız zerre kadar 'aks-i emelden nâ-şâd Bir gün elbette eder nâhun-ı tevfiğ güşâd 'Ukdeler şimdi bütün sînede pinhân olsun</p> <p>H'âb-ı râhat ne imiş bilemedik bunca zamân 'Ömrümüz hıdmete ikdâm ile oldu güzerân Gayrı varsın da muhâlif dönüversin devrân Eylesin şimdi bize güşe-i nisyânı mekân Bilinir kadr-i 'abâ mevsim-i bārân olsun</p> <p>Zât-ı şâhâneyi Hâk eyleye âfetden emîn Ede düşmenlerini kahr ile tedmîre qarîn Kâr u bārında ola hâzret-i Allâh mu'în Dînine devletine her kim olur ise mehîn Hânumân-ı emeli hâk ile yeksân olsun (s. 41)</p>	<p>Doğruya cevri ü hâkâret feleğ'e 'âdet imiş Hâ'ine vech-i hıyânet sebep-i rağbet imiş Emeliñ vâsıtâsı râbıta-ı servet imiş Gayra atlas bize de şimdi 'abâ kısmet imiş Bilinir kadr-i 'abâ mevsim-i bārân olsun</p> <p>Bir zamân olsa daği mevki'-i ikbâle qarîn Nekbetinde bulamaz hâ'in olan kimse mu'în İstikâmetdir eden fikr-i 'umûmu te'mîn Dîniñe devletine her kim olur ise mehîn Hânumân-ı emeli hâk ile yeksân olsun</p>
--	---

Dikkatimizi çeken bir başka hususiyet ise, son başlık altında da değineceğimiz gibi defterdeki bir nazım şeklinin *Dîvân*'da değişik bir başlık altında yer almasıdır. Mesela *Dîvân*'da 3 beyitlik bir kıt'a olan manzume²⁰ defterde bazı kelimelerinde farklılık bulunmakla beraber 5 beyitlik bir gazel olarak karşımıza çıkmakta ve dolayısıyla beyit sayısı artmaktadır:

20

Kıt'a (26)

N'ola bir şekli ifrâğ eylese envâ' [u] eşkâle
Değil seng-i havâdisden selîm âyîne-i dünyâ

Sükûnet-yâb olur mu hîç âsâr-ı şu'unât
Mu'allâkdır havâda şu cesîm âyîne-i dünyâ

O mir'âtüñ içinde istikâmet mi görür nâzır
Muğa'ar halk olunmuş ez-kadîm âyîne-i dünyâ (Kenan Erdoğan, a.g.e., s. 136.)

- 1 Şadıki gösterir mi müstakîm âyîne-i dünyâ
Muğa'ar halk olunmuş ez-kağım âyîne-i dünyâ
- 2 N'ola bir şekli ifrâğ eylese envâ' [u] eşkâle
Degil seng-i havâdişden selîm âyîne-i dünyâ
- 3 Tabî'idir münâzırca tereddüd çeşm-i 'ibretde
'Aceb hayret-nümâdır şu 'azîm âyîne-i dünyâ
- 4 Tekâbül eyledikçe pertev-i hürşîd-i iğbâle
Olur enzâr-ı nuzzâra vahîm âyîne-i dünyâ
- 5 Sa'îd olmaz sükûnetyâb âsârı şu'unâtîñ
Mu'allakdır havâda şu cesîm âyîne-i dünyâ (s. 55)

Tespit edilebilen bir diğerk farklılık da *Dîvân*'daki 34. gazel üzerinedir.²¹ Bu şiir, defterde aşığıda görüleceğı üzere 5 beyit olmasına karşılık *Dîvân*'da 6 beyittir. İlk beyitlerindeki "sifle-tab'âna/bî-edeblerce", "bâdî/câlib" gibi farklılıklara rağmen her iki metinde de gazelin ilk 3 beyti aynıdır. Böylelikle defterde yer alan ve *Dîvân*'la aynı olmayan beyitlerle şiirin hacmi büyümektedir:

- 1 Sifle-tab'âna naşîhat bâdî-i hamyâzedir
Bî-hayânîñ silleden humret yüzünde gâzedir
- 2 N'ola olsa kâle-i idrâk-ı 'âlem bî-kıyâs
Destgâh-ı 'ibretîñ ma'mûlü bî-endâzedir
- 3 Eyler elbette ziyânkârı e'âlî behredâr
Her dıraht-ı mîvedârîñ bârı seng-endâzedir
- 4 Servet-i 'irfâna neş'etgâh-ı meşhûdâtdır
Dîdeler bendergeh-i fikre birer dervâzedir
- 5 Zâlim olmaz mużtarib buhrân-ı mazlûmândan
Âhı mazlûmânîñ ehl-i rüşvete yelpâzedir (s. 58)

²¹ Kenan Erdoğan, a.g.e., s. 76.

5. Dîvân'da Yer almayan veya Farklı Nazım Şeklinde Olan Şiirler

Bu müsvedde şiir defterinin belki de en önemli yönlerinden birisi Sa'îd Paşa'nın *Dîvân*'ında bulunmayan veya *Dîvân*'da farklı nazım şekli olarak yer alan bazı şiirleri ihtiva etmesidir. Defterde gazel olan bir şiir *Dîvân*'da kıt'a olabilmekte veya tam tersiyle karşılaşılmaktadır. Yani şiirler değişik bir başlık altında da yer alabilmekte, kelimelerinde farklılıklar bulunabilmekte bu durum ise mukayesede zorluk meydana getirmektedir. Buna rağmen defterin Paşa'nın şiir veya şiirlerinin beyit sayısını hayli arttıran bir malzemeye sahip olduğunu söyleyebiliriz. *Dîvân*'da bulunmayan veya farklı nazım şekli olarak karşımıza çıkan şiirlere birkaç örnek aşağıda gösterilmiştir:

[Müseddes]

Fe'îlâtün/mefâ'ilün/fe'îlün

İftihâra deger mi 'âkıl için
Ola mahrûm-ı haţţ-ı hürriyyet
Göstere veche-i 'ubûdiyyet
Emir-i bî-şu'ûr-ı câhil için
Hıdmetiñden hem ahz-ı şân eyler
Hem de izhâr-ı imtinân eyler

İstikâmet muharrîb-i maţlab
Bu ne hâlet bu ne mesâvîdir
Hem yapan hem yıkan müsâvîdir
Ne belâdır ne kâhrdır yâ Rab
Kâbil olmaz sükûnet-i bî-dâd
Oldu gîtdi bu memleket berbâd

Mu'teber olmadıkça ehliyyet
Ehl olan muţlakâ muhaqqar olur
'İffet ü irtişâ berâber olur
İmtiyâz eyledikde gaybûbet
Olmayan nefret-i 'umûma qarîn
Edemez şimdi feyzini te'mîn

Derler erbâb-ı 'iffete aţmak
Bozulursa 'umûmuñ ahlâkı
Tutsa sū'-i idâre âfâkı
Gelir ehl-i hıyânete revnağ

Olabilsin mi raġbete Őāyān
Etmeyen seyyi'ātını i'lān

Kendi yaġın biri erāġ eyler
Ėayrınıñ ħānesi mūnevver olur
Her kim etse vazāyifinde kuŐūr
Anı [hem] dehrden erāġ eyler
Bir maħalli selef kıılır ābād
Aña raġmen ħalef eder berbād

Hİ bir ħālde beķā olmaz
'Ālemiñ germ ü serdine baķma
Ėalbiñi āteŐ-i ġama yaķma
Ėamla derd-i dile devā olmaz
Ne 'adūdan ne aŐinādandır
Ėayr u Şer herkese Ėudā'dandır (1299) (s. 44)

Ėazeller

1

Mefā'ılün/ mefā'ılün/ mefā'ılün/ mefā'ılün

- 1 Ėaķā esbāb-ı mezmūmiyyet-i nev'-i beŐerdendir
Ėaķāsın fark u temyīz etmek insāna hūnerdendir
- 2 Cihānıñ germ ü serdin ekmeyen Őafvet-pezīr olmaz
Mey-i nāb-ı muķaţtar tākdan sāġar ħacerdendir
- 3 Mū'essirdir kibārıñ kaķz u baŐtı zīr-destāna
Bihārıñ cezr ü meddi ħikmet-i devr-i ķamerdendir
- 4 Ma'ārif iktisāba iktisāb 'irfāna tābi'dir
Semārıñ toħmdandır neş'eti toħmıñ Őemerdendir
- 5 Fūrū'uñ ħüsn ü ķubĥu aŐlına nisbet ķabül etmez

Gül ü hārîñ zuhūru bir gülistān bir şecerdendir

- 6 Nümāyāndır mażarrat lezzetinde izdiyādında
Diş her bir saķāmet keşret-i ekl-i şekerdendir
- 7 Sa‘īd insāna hıfz-ı āb-rūdur mūcib-i revnaķ
Çemenzāra tarāvet-baħş olan māye maţardandır (s. 59)

2

Mefā‘īlün/ mefā‘īlün/ mefā‘īlün/ mefā‘īlün

- 1 Hāķikatde tereddūd dīde-i dilde ‘amādandır
Temeyyüz cevher-i elvāna te’şīr-i hayādandır
- 2 Eder ifsād kalbi izdiyād-ı şehvet-i dünyā
Fesādıñ mi‘deye te’şīri farţ-ı iştihādandır
- 3 N’ola ehl-i başiret olsa mecbūr ehl-i ihlāşa
Nazar āyīne-i berrāķa ĩcāb-ı şafādandır
- 4 Zer-i hālīşledir nā-ehl için taşdıķ-i ehliyyet
Şeref iksīr-i mevhūma tırāmūn-ı hatādandır
- 5 Güzel şaķla Sa‘īd ol bī-vefāññ derd-i hicrāññ
Saña bu yādigār elden degildir āşinādandır (s. 60)

3²²

Mefā‘īlün/ mefā‘īlün/ mefā‘īlün/ mefā‘īlün

- 1 ‘Abeşdir ülfet-i ehl-i nifāķa i‘timād etmek
Dimāģa zevķ vermez şoħbet-i helvāyı yād etmek

²² Bu şiirin 1. ve 4. beyitleri *Dīvān*’da 42. kıt’a olarak yer almaktadır. Bkz. Kenan Erdoğan, a.g.e., s. 139.

- 2 Ne gücdür bir dili nâ-şâd edip de şoñra şâd etmek
Kölaydı 'uğdeyi ta'kîd müşkildir güşâd etmek
- 3 Eder berbâd mülkü irtikâb aşhâbın istiğdâm
Olur kahta sebab meZRû'u teslîm-i cerâd etmek
- 4 Sebât etmez vefâda olmayan 'iffetle perverde
Hağadır bel veren dîvâr-ı dâra istinâd etmek
- 5 Şakalı bitdi hüşnüñ ey Sa'îd evşâf-ı hağdan geç
Ne lâzım nâmede bî-hüde tekşîr-i sevâd etmek (s. 67)

4²³

Mefâ'îlün/ mefâ'îlün/ mefâ'îlün/ mefâ'îlün

- 1 Nevâl-i büseden imsâk olunmaz 'ıyd-ı vuşlatda
Şıyâmı şer' tecvîz eylemez eyyâm-ı hürmetde
- 2 Seherden neşr eder envârını hürşîd-i 'âlem-tâb
Nümâyândır kerîmü'l-hulkuñ isti'dâdı neş'etde
- 3 Televvündür olan tenkîş-i kâdr u rağbete bādî
Müsâvî mi olur elmâs ile yâkût kıymetde
- 4 Kılır hâşâk içinde bâğbân bakmazsa gülzâra
Fesâd ihlâl eder mülkü hükümet olsa gağletde
- 5 Sa'îd etmez iken hîç bir vakit niyyâtını ihfâ
Anı hayfâ ki hâlâ bilmedi kimse ne niyyetde (s. 68)

Kıt'alar

²³ Bu şiirin 2. ve 3. beyitleri *Dîvân*'da 49. kıt'a olarak yer almaktadır. Bkz. Kenan Erdoğan, a.g.e., s. 140.

1

Fā'ilātün/ fā'ilātün/ fā'ilātün/fā'ilün

Bir işiñ işlâhına nâ-ehli me'mûr eylemek
Çeşm-i insâni çıkarmaktır silerken kaçını
Doğru sözlüler cihânda mu'teber olsun mu hîç
Egri söz nâm-âver etmişdir nigîniñ kaçını (s. 57)

2²⁴

Fā'ilātün/ fā'ilātün/ fā'ilātün/fā'ilün

Hâr u hâşâki derûn-ı âb-ı nâb etmez kabûl
Zümre-i şâfi-zamîrânîñ dilinde kîne yok
Şûret ü endâmî rû'yet etdirir mir'ât var
Dehrde ahvâl-i hulkı gösterir âyîne yok (s. 61)

3

Mef'ûlü/mefā'ilün/fe'ûlün

Zulmet-kedeler olur münevver
Her kıanda ruhuñ verirse lem'a
Bir evde ki parlaya cemâliñ
Hâcet mi kalır ol evde şem'e (s. 72)

4²⁵

Fe'ilātün/mefā'ilün/fe'ilün

İrtikâb etmege uzatmaz elin
Gözedür ol kimesne kim şânîñ
Eli uzun olursa bir şahşîñ

²⁴ Bu şiir, *Dîvân*'da 46. gazelin 2. ve 4. beyitleri olarak yer almaktadır. Bkz. Kenan Erdoğan, a.g.e., s. 82.

²⁵ 4. ve 5. kıt'aların üzerinde iptale benzer bir çizgi bulunmaktadır. Diğer iptallere benzemediğinden burada vermeyi uygun bulduk.

Çışalış muıtlakâ lisâni anıñ (s. 78)

5

Fe'îlâtün/mefâ'ilün/fe'îlün

Mülkü müstevlî olsa hâ'inler

Şorma artık o mülküñ ahvâlin

Uyuşursa kedi ile fâre

Daha hayrı kalır mı bakkâlin (s. 78)

Sonuç

Bir şairin müsvedde defterlerinin sayısının çokluğu muhtemelen şairin, bu şiirler için uzun mesailer harcadığını, “mükemmellik” arayışında olduğunu, “daha iyi yazma” arzusunda bulunduğunu belirtmektedir. Şu ana kadar bilenen 6 şiir defterine bir yenisinin eklenmesiyle Paşa'nın bu tarz çalışmaları ne kadar fazla yaptığı bir kez daha gözler önüne serilmektedir.

Kuşkusuz bir şairin şiirlerini ihtiva eden defterler, müsvedde dahi olsa birçok bilgi ve şair hakkında pek çok iz barındırmaktadır. Bazen şiirlerin miktarını değiştirebildiği gibi bazen de mevcut manzumelerin beyit/bend sayılarını arttırabilmektedir. Bu metinler, bizi şaire bir nebze daha yakın hissettiren, onu doğru anlamamız ve değerlendirmemiz yolunda cesaretlendiren, bu hususta bir adım daha atmamızla vesile olan metinlerdir. Bu sebeple şairin aradan yüzyıllar geçse de bize gerek eserleriyle gerek müsveddeleriyle “söyleyecek daha çok sözü vardır”.

Kaynakça

Albayrak Sak, Vesile (2013), “Saîd Paşa'nın Kaside-i Bürde Tahmisi”, *Turkish Studies*, Vol. 8/9, Summer, s. 523-559.

Atalay, Mehmet (2005), “Ebu'l-feth el-Bustî'nin Kasîde-i Nûniyye'sinin, Diyarbakırlı Saîd Paşa Tarafından Yapılan Türkçe Manzum Tercümesi”, *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, S. 27, Erzurum, s. 145-154.

Aydoğan, Saliha (2007), *Sa'îd Paşa Mîzânü'l-Edeb İnceleme-Metin*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara.

Çıkla, Selçuk (2008), “Yahya Kemal'in Şöhreti ve Mükemmeliyet Anlayışı”, *İstanbul Yahya Kemal Enstitüsü Mecmuası V*, (Bir Medeniyeti Yorumlamak Ölümünün 50.

Yılında Yahya Kemal Beyatlı Sempozyumu 03-07 Kasım 2008), Haz. Kâzım Yetiş, İstanbul, s.125-133.

Dîvân-ı Sa'îd, Millet Kütüphanesi, Ali Emîrî-Manzum, 210.

Dîvân-ı Sa'îd, İstanbul Arkeoloji Müzeleri Kütüphanesi, nu. 102.

Diyârbakırlı Sa'îd Paşa (2009), *Mîzânü'l-Edeb*, Haz. Saliha Aydoğan, Kitabevi, İstanbul.

Diyarbakırlı Mehmed Said Paşa (2015), *Tabsıratü'l-İnsân-İnsana Tutulan Ayna*, Haz. Eren Yavuz, Büyüyen Ay, İstanbul.

Doğan, Mehmet Can (2011), "Mükemmeliyetçiliğin Yarım Bıraktığı Şiirler", *Gazi Türkiyat-Türkoloji Araştırmaları Dergisi*, S. 9, Güz, s. 101-113.

Erdoğan, Kenan (1999), "Klâsik Mi'râciyyelerden Farklı Bir Mi'râciyye: Said Paşa ve Mirâciyyesi", *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, S. 12, Erzurum, s. 163-185.

Erdoğan, Kenan (2001), "Sa'îd Paşa Divanı'na Göre 19.Yüzyıl Divan Şiirinde Görülen Bazı Değişimler", *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, S. 9, Konya, s. 83-106.

Erdoğan, Kenan (2004), *Diyarbakırlı Sa'îd Paşa Dîvânı*, Manisa.

Kadıoğlu, İdris (2009), "Diyarbakırlı Said Paşa Divanındaki Sade Türkçe Şiirler ve Şairin Hikmetli Beyitlerine Ali Emiri Efendi'nin Yazdığı Nazireler", *Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Elektronik Dergisi*, Y.1, S.1, Nisan, s. 1-12.

Kadıoğlu, İdris (2015), "Said Paşa ve Tenezzüh Şiiri", *Turkish Studies*, Vol. 10/8, Spring, s. 53-68.

Kaya, Bayram Ali (2011), "Taşlıcalı Yahya", *DİA*, C. 40, Ankara, s. 156, 157.

Koncu, Hanife (2015), "Sa'îd Paşa'nın II. Abdülhamîd Medhiyesinin Yazılış Serencâmı", *M. Ali Tanyeri'nin Anısına Makaleler*, Haz. Hatice Aynur, Hanife Koncu, Fatma Şen, Ülke Armağan Yay. İstanbul, s. 181-200.

Redhouse, Sir James W. (2001), *Turkish and English Lexicon-New Edition*, Çağrı Yay., İstanbul.

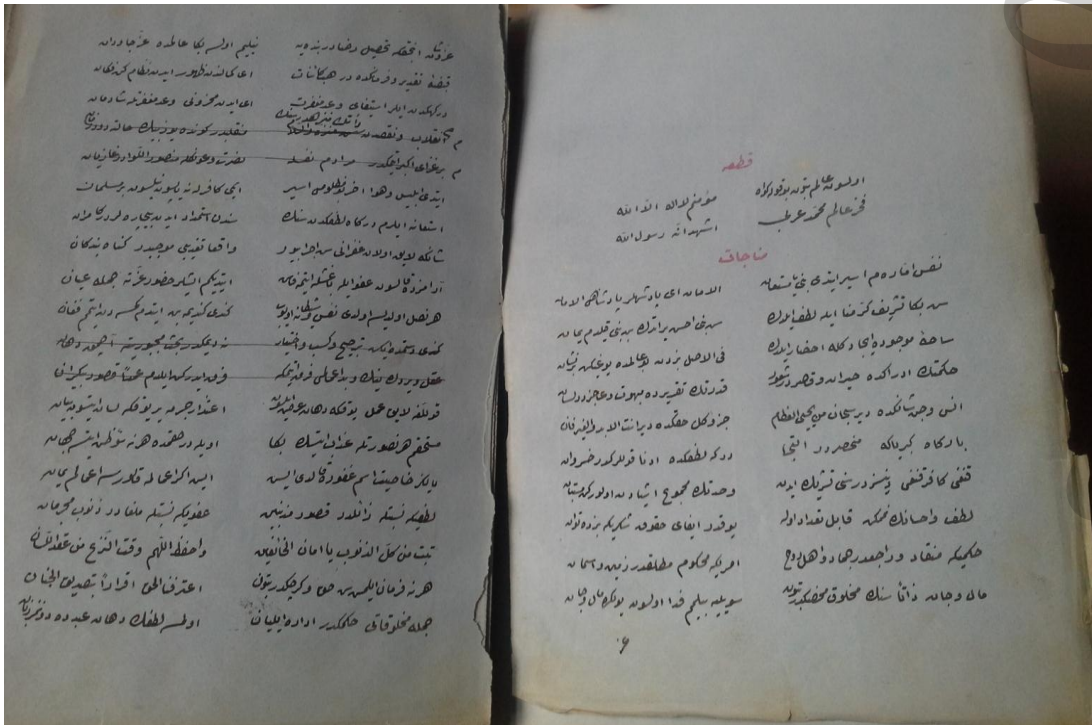
Steingass, F. (2005), *A Comprehensive Persian-English Dictionary*, Çağrı Yay., İstanbul.

Yahyâ Bey (1977), *Dîvan*, Haz. Mehmed Çavuşoğlu, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fak. Yay., İstanbul.

Yeşilçiçek, Vedat (2010), "Edebiyatımızda 'Nazariyat Tartışmaları' ve Mizanü'l-Edeb Adlı Eserin Bu Tartışmadaki Yeri ve Önemi", *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 3/2, s. 115-123.

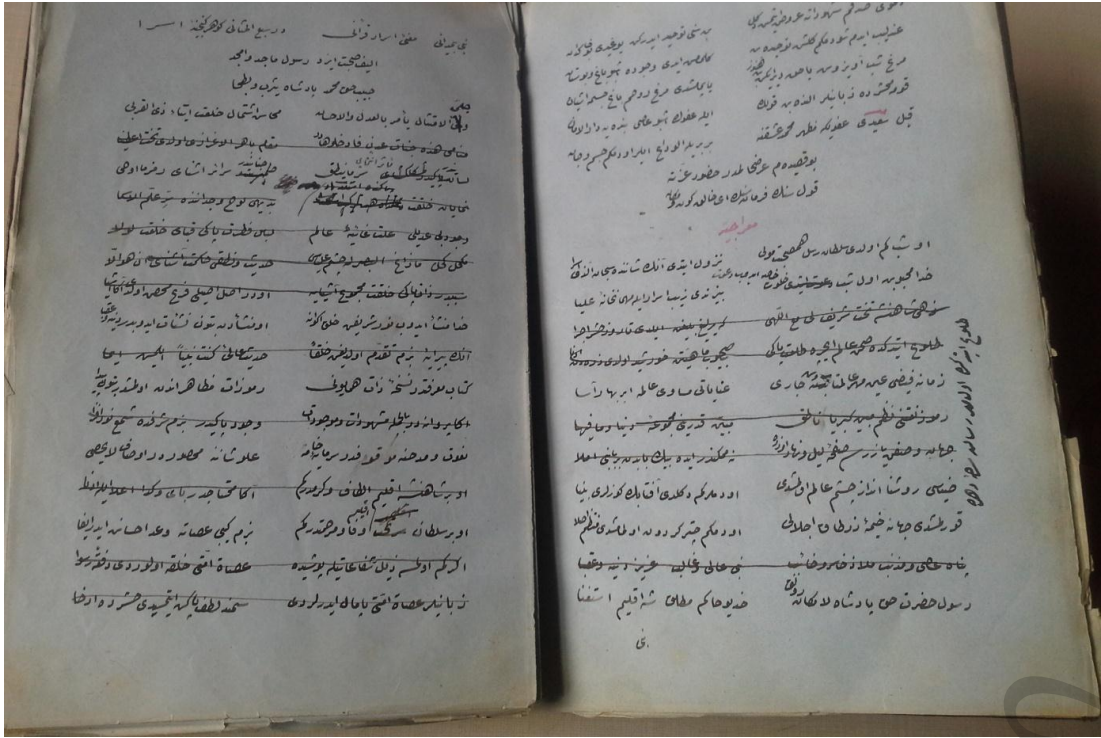
Yılmaz, Mehmet (1982), *Edebiyatımızda İslamî Kaynaklı Sözler*, Enderun Kitabevi, İstanbul.

dübbe

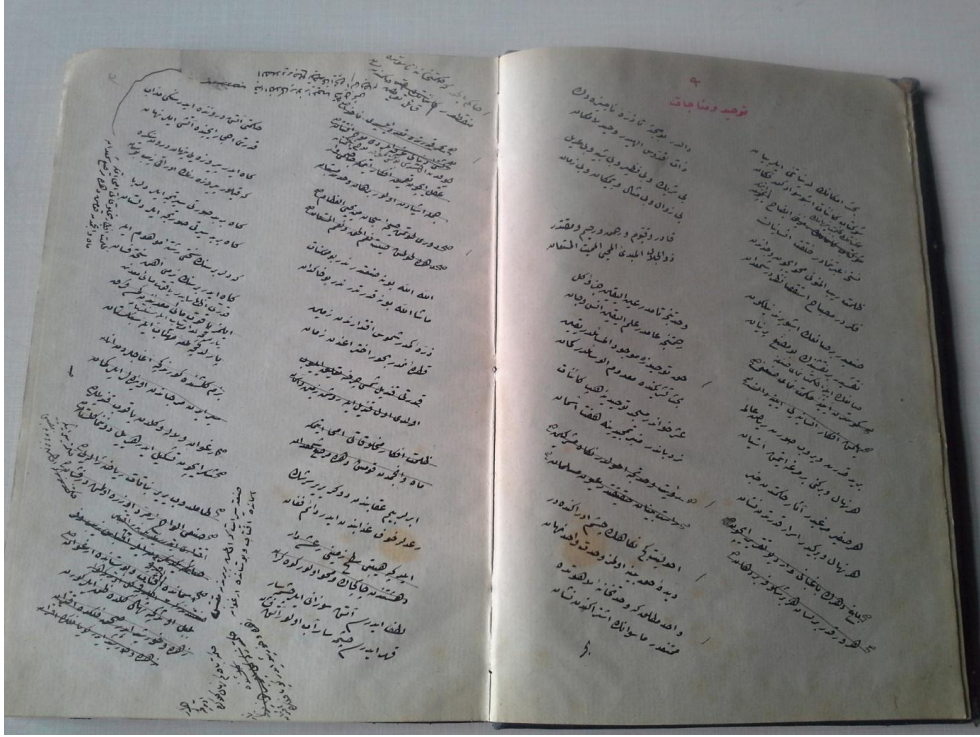
Resim 1

Dîvân-ı Sa'îd, İstanbul Arkeoloji Müzeleri Kütüphanesi, nu. 102.

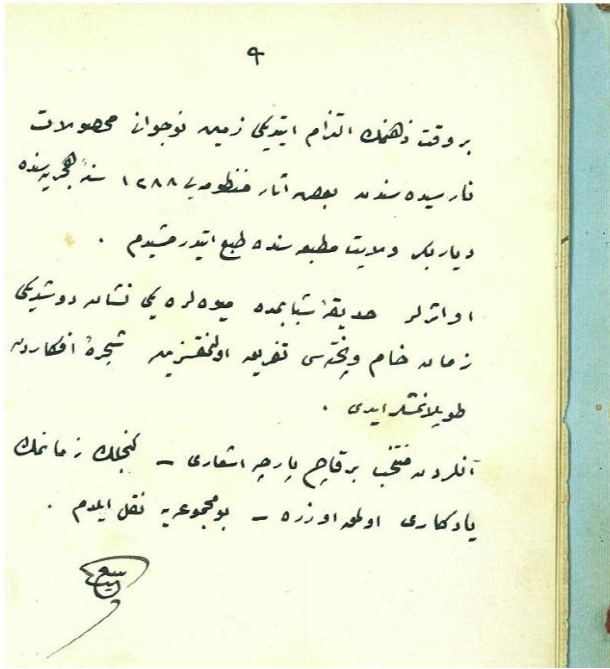
Resim 2

Dîvân-ı Sa'îd, İstanbul Arkeoloji Müzeleri Kütüphanesi, nu. 102.

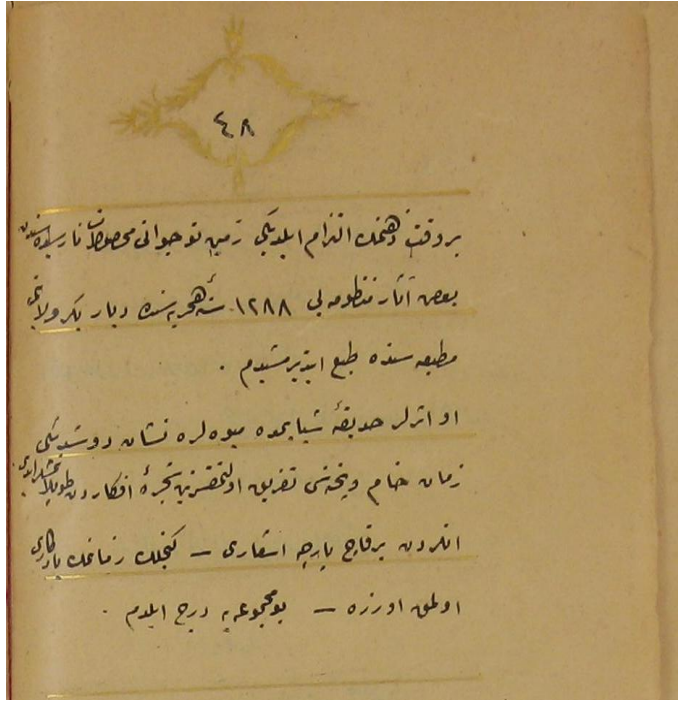
Resim 3

Dîvân-ı Sa'îd, İstanbul Arkeoloji Müzeleri Kütüphanesi, nu. 102.

Abdullah Uçman Hususi

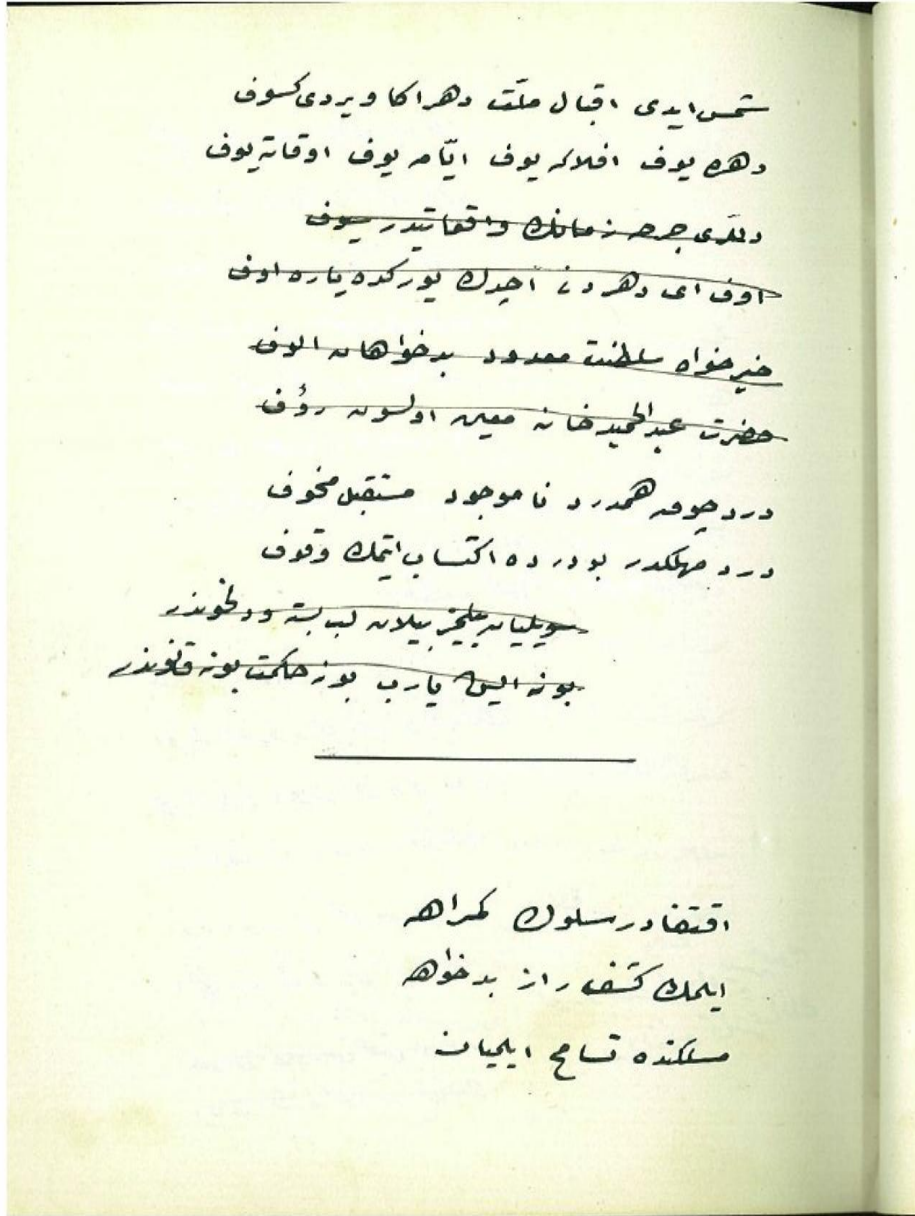
Kütüphanesi, s. 1.

Dîvân, Millet Ktp. Ali Emîrî-

Manzum, 210, s. 48.

Resim 4

Resim 6